

zalaže se protiv diskriminacije, a za pravo uvažavanje žena u suvremenom svijetu (usp.: str. 280; 91-94) te svugdje potiče na veću civilizaciju ljubavi (usp.: str. 185), a osuđuje izoliranost prema svima rubnima i nevoljnima.

Iz mojega iskustva čitanja i obogaćenja ovom knjigom mogu je svesrdno preporučiti svim profesorima i studentima teologije na bogoslovnim fakultetima ili na teološkim institutima, nadalje posebno svim propovjednicima jer Zovkić često ukazuje kada se koja parabola čita u liturgijskim slavljenjima Crkve i pri tome nudi svoje naglaske, također svim vjeroučiteljima, kao i svim vjernicima koji nastoje dublje prodrijeti u tajne svoje vjere u parabolama sinoptika.

Niko IKIĆ

MARIJA, KRISTOVA I NAŠA MAJKA

Leo SCHEFFCZYK, *Marija Kristova i naša majka* (Split: Verbum, 2017.), 359 str.

Koncem 2017. godine izdavačka kuća Verbum iz Splita objavila je dragocjeno djelo *Marija Kristova i naša majka*. Autor je njemački teolog i kardinal Leo Scheffczyk. Velike zasluge i pohvale upućujemo prevoditelju fra

Ivanu Ivandi koji je i ovoga puta donio briljantan i tečan hrvatski prijevod ovoga djela. Scheffczykov rad pojavio se na njemačkom jeziku 2003. godine, dvije godine prije kardinalove smrti, ali se zapravo radi o dorađenoj i osvježenoj mariologiji koja je nastajala od 1979. do 1985. godine. Iz uvoda saznajemo da prvotni cilj ove knjige nije znanstveni prikaz mariologije, nego produbljivanje vjerničkog razmatranja koje ne zaobilazi ni teološko utemeljenje.

Knjiga je podijeljena u četiri dijela. Prvi dio bavi se biblijskim svjedočanstvima o Mariji, drugi Marijom u vjeri Crkve, treći dio bistri Marijino štovanje u Crkvi, a četvrti se bavi pitanjem Fatimske poruke.

U prvome dijelu ovaj vrsni njemački teolog, donoseći biblijska svjedočanstva o Mariji, osvjetljava lik Marije kao Majke prisutne u Isusovu životu. Važno je istaknuti da naslov *Majka*, koji donose sva evanđelja, ne smijemo shvatiti tek kao općeljudsku oznaku kojom se izriče rodbinsko-obiteljski odnos, nego u tom izrazu moramo čitati mesijansko *božansko* majčinstvo. U Marijinu preuzimanju mesijanskoga majčinstva na sebe, u trenutku u kojemu i ne zna kako će Mesija ostvariti svoje djelo, ni kako bi ona trebala izvršiti svoju ulogu službenice i majke, Scheffczyk čita potvrdu Marijine nepokolebljive vjere podcrtavajući da je njezino

majčinstvo određeno snagom vjere i tjelesnim silama, tako da je to majčinstvo duhovno koliko i tjelesno. Evanđelja nerijetko u istom kontekstu spominju Mariju kao Majku i Djevicu. Pod tim vidom značajna je Scheffczykova slika kojom započinje drugo poglavlje prvoga dijela: „Dok mesijansko majčinstvo predstavlja korijen i deblo biblijske istine o Mariji, djevičanstvo tvori njezin cvat i krošnju“ (str. 25). U ovome dijelu autor tumači biblijska svjedočanstva o *Marijinu djevičanstvu*. Marijino djevičanstvo ne treba biti plod povijesno-kritičke egzegeze, nego se treba oslanjati na puniji smisao Svetoga pisma što ga postavlja vjera i tradicija Crkve. Židovskim i mitskim pokušajima tumačenja Marijina djevičanstva naš autor suprotstavlja povijesno-spasenjski usmjeren pravac egzegeze te ističe da se Marijino djevičanstvo može tumačiti kao *ispovijesna povijest*, odnosno kao povezanost povijesti i ispovijesti te događaja i vjerničkog tumačenja. Iz tajne djevičanskoga rođenja, prema Scheffczyk, proizlazi dvostruki smisao: suverenost Boga kao Gospodina milosti i najviša sposobnost stvorenja za potpuno predanje Gospodinu. Scheffczyk se na koncu protivi mišljenju onih koji, kao Karl Rahner, potvrđuju biblijsko svjedočanstvo o djevičanstvu, ali ipak ostavljaju otvorenu mogućnost individualnoj vjernič-

koj svijesti da realističke tvrdnje smatra samo ondašnjim modelom shvaćanja.

Oko viđenja *Marije vjernice* gotovo svi su teolozi jednodušni: njezina vjera nadmašuje sve starozavjetne svjedoke vjere. Glavno obilježje njezine vjere je povjerenje u Božju svemoć i njezinu čudesnu snagu. Ipak ni takva vjera nije oslobođena ljudskih opterećenja i tama. Marijina vjera nije jamac da je ona imala uvid u tajnu Mesijine osobe. Činjenica je da je Marija morala proći kroz bolna egzistencijalna iskušenja. Proroštvo o maču, koje izriče starac Šimun, te Marijino stajanje pod križem temeljni su tekstovi kojima Scheffczyk ocrtava Marijinu patnju. Posebno je vrijedno kako ovaj teolog razvija problematiku Marijine patnje polazeći od njezina dioništva u patnji Sina zbog čega se nametnulo pitanje: Je li se Marija žrtvovala zajedno s Kristom i može li ju se tako uvući u djelo otkupljenja? Scheffczyk je mišljenja da kao što je Marija sudjelovala u Otkupiteljevu utjelovljenju svojim *fiat*, jednako tako svojim stajanjem pod križem sudjeluje u dovršenju otkupljenja na način prihvaćanja i primanja kako je to dokazala na početku Isusova otkupiteljskog života. Zato je prema Scheffczyk vjera koja je dozrijevala spoznavanjem djela otkupljenja mogla Mariji pod križem pripisati dioništvo u događaju patnje

i otkupljenja te je i na tom mjestu uzdignuta na ulogu posrednice u jedinom Posredniku. Autor na ovome mjestu uspoređuje Mariju i Crkvu podcrtavajući da Marija pod križem čini slično što i Crkva uvijek čini kada u spremnosti na patnju s vjerom prihvaća Kristovu žrtvu. I Crkva time daje suradnički spasenjski doprinos otkupljenju svijeta.

Prvi dio svoje studije Scheffczyk završava ocrtavajući lik Marije koja je simbol za *dovršenje Starog i početak Novog saveza*. Tipološko ili duhovno tumačenje Svetoga pisma, koje ne oduzima ništa rezultatima egzaktne znanosti, osvjetljuje Marijin lik kao simbol dovršenja staroga i početka novoga. Autor na kraju ovoga dijela donosi pravi mali traktat o milosti polazeći od tumačenja pojma *keharitomené* (milosti puna) u značenju imena i naslova. To znači da milost tvori i određuje karakter nositeljice toga imena. U tom kontekstu, smisao i cilj Marijine milosti bilo je božansko majčinstvo, a cilj i smisao ljudskoga primanja milosti je da čovjek dopusti da snaga otkupljenja postane djelotvorna za njegovo posvećenje i za posvećenje cijeloga svijeta.

Drugi dio svoje studije Scheffczyk je posvetio *Mariji u vjери Crkve*. U predaji Crkve čuva se, prenosi i tumači Sveto pismo. U njoj se produbljuje ono što je napisano, raste spoznaja istine te se

istančava sposobnost povezivanja kako bi se istina jasnije pokazala u svojoj cjelini. U tom okrilju naš autor donosi sliku *Marije kao nove Eve* upućujući na nastanak ove paralele koja svoje ishodište ima u teološkim interpretacijama poznate Pavlove paralele Adam-Krist. Najranije svjedočanstvo suprotstavljanja Eve i Marije nalazimo prvo kod Justina, osobito kod Ireneja, a kod Jeronima ta paralela postaje gotovim aksiomom: „Smrt po Evi, život po Mariji“.

Scheffczyk s posebnom pozornošću pokazuje kako su rano-kršćanski teolozi, braneći Krista odnosno njegovo božanstvo i/ili čovječstvo, morali posezati za Marijom kao osloncem i sidrom Kristova otajstva i otajstva otkupljenja. To se posebno pokazuje u autorovu razlaganju dogme o *Marijinu Bogomajčinstvu*. Tumačeći tu dogmu, autor ukazuje na podrijetlo naslova, potom na kršćansko shvaćanje koje ima svoje korijene u misli Ignacija Antiohijskog, pokazujući na koncu i teološko utemeljenje naziva Majka Božja koji je nužan tamo gdje još uvijek uspravno i ponosno stoji vjera u Isusa Krista kao utjelovljenoga Boga. Isticanje Marijina značenja i u ovom pitanju stoji u službi Kristova otajstva.

Obilježje Marije kao Djevice starije je i izvornije od naslova Bogorodica. No, već su oci ukazali na to da Marijino bogomajčinstvo i

djevičanstvo idu zajedno. Tjelesni moment Marijina djevičanstva, prema Scheffczyk, znak je Božje milosne moći, a duhovni moment predanosti znak slobode osobe. To uvjerenje, odnosno Mariju kao *vazda Djevicu*, autor potkrepljuje argumentima iz predaje te suvremenim teološkim autoritetima. U tom je kontekstu znakovito tumačenje kardinala Müllera koji djevičansko začecje tumači kao dokaz istovjetnosti predegzistirajućeg Sina i povijesnog Isusa.

Dogmu o *Marijnu Bezgrešnom začecju* naš autor tumači polazeći od uvjerenja kako je Bog u svojem planu predodredio Mariju i tako je pridijelio Kristu. Provođenje toga plana počelo se ostvarivati u događaju koji je vremenski nadilazio povijest koja započinje rođenjem čovjeka. Znakovit je u tom smislu i povijesni put prema formalnoj definiciji vjere u Marijino Bezgrešno začecje koja svoj kamen međaš ima u Ambroziju, a osobito u Augustinu koji ne želi ni govoriti o Mariji kad je riječ o bilo kakvu grijehu. Naspram svim prigovorima ovoj dogmi, ona želi osvijetliti Marijinu oslobođenost od grijeha koja se temeljno razlikuje od pobjede nad grijehom koja je dostižna i drugim ljudima. U ovome dijelu autor tematizira i odnos Kristova otkupiteljskog djela i Marijine *predotkupljenosti* i nje kao *prvootkupljene* pojašnjavajući kako ono ne može

oslabiti Kristovo djelo otkupljenja, nego baca na njega blistavo svjetlo kao ona koja je otkupljena na najsavršeniji način – Kristovim spasenjskim zaslugama unaprijed je očuvana od grijeha.

I dogmu o *Marijinu uznesenju na nebo* Scheffczyk tumači polazeći od razvoja dogme te ukazuje kako je prvi dogmatski izvor za tu istinu općenito vjerničko uvjerenje sveopće Crkve. Središnji sadržaj te istine vjere sadržan je u Marijinoj trenutačnoj i posvemašnjoj proslavi. Po tom događaju u Mariji postaje očito što u konačnici znači otkupljenje koje se danas često reducira na oslobođenje od socijalne prisile i zemaljskoga siromaštva: otkupljenje označava potpuni prodor božanskoga života u ljudsko tijelo, preobraženje i onoga materijalnog u čovjeku te pobjedu nad svakim oblikom smrti. Ta marijanska dogma, kao i prethodna, vezana je uz živi osjećaj Crkve, samo što dogma iz 1854. godine ide regresivno: od ondašnjeg svjedočanstva vjere Crkve prema prethodnoj tradiciji, dok proglašenje dogme iz 1950. godine ide progresivno: od najstarijih svjedočanstava tradicije do osjećaja vjere ondašnjeg vremena.

Drugi dio svoje knjige Scheffczyk zatvara dvjema temama koje nisu formalno definirane istinama katoličke vjere. U prvoj tematizira *Mariju kao Majku Cr-*

kve referirajući se na različita egezegetska tumačenja dvanaestog poglavlja knjige Otkrivenja te na najranija teološka tumačenja koja Mariju vide kao *excellentissimum membrum ecclesiae*, kao i na novija teološka produblivanja. U drugoj temi autor nudi na razmatranje *Mariju kao trajnu posrednicu* pojašnjavajući da se u tom naslovu nalazi sažetak svih epiteta koji su se pridavali Mariji: pomoćnica, darovateljica svjetla, donositeljica milosti, zaštitnica itd. No, sam naslov *Mediatrix* ne smije se gledati odvojeno od Krista kao jedinoga posrednika. Njegovo jedincato i neusporedivo posredništvo ne smije se krnjiti naslovom Marije kao posrednice, odnosno na Marijino posredništvo nikada se ne smije misliti kao konkurenciju ili nadopunu jedinom Kristovu posredništvu. Različite oblike Marijina posredništva Scheffczyk promatra polazeći najprije od izvornog posredništva koje ima svoje mjesto u objektivnom događaju spasenja u kojemu je Marija sudjelovala kod utjelovljenja. Drugi oblik Marijina posredništva odsijeva u njezinoj zastupničkoj ulozi čovječanstva; Marija je i posrednica podno križa, a u toj slici je već otačka teologija vidjela razliku između Kristova djela otkupljenja i Marijina sudjelovanja kao posrednice. Poseban prostor u ovom odsjeku naš je autor posvetio tumačenju pojma suotku-

piteljica (*Corredemptrix*) koji se u XV. st. prvi put pojavio u Salzburgu u okviru duhovnog pjesništva. Tim naslovom najbolje se moglo izraziti Marijinu paralelu s Evom, no postojala je opasnost da se u dvostrukosti djelujućih osoba na početku nespasenja (Adam/Eva) i na početku spasenja (Krist/Marija) izjednači Otkupiteljevo djelovanje i doprinos njegove Majke. U daljnjoj elaboraciji autor donosi kratak presjek zagovornika Marijina posredništva pri otkupljenju te ideju nekih (M. I. Miravalle) da se naslov suotkupiteljica uzdigne na razinu dogmatskog naslova. No, pitanje otkupljenja i suotkupljenja treba promatrati u povezanosti sa stvaranjem i jasno naglasiti da kao što nikakav stvorenijski uzrok ne može sudjelovati u činu stvaranja, tako ne može ni u činu otkupljenja. Marijin čin nije čin koji bi uzrokovao spasenje, nego je čin primanja, tako da su Marijin i Kristov čin različite vrste uzročnosti: jedan je ostvarujući, drugi primajući. Vrijedi napomenuti da na kraju svakog odsjeka u ovome dijelu autor donosi i ekumenska promišljanja o Mariji, čime ovoj studiji daje i ekumensku dimenziju.

Treći dio svoje studije Scheffczyk je posvetio *Mariji u štovanju Crkve*. U njemu je donio poglavlje o *Dogmatskim temeljima štovanja Marije* u kojemu opisuje kultno čašćenje Marije. U uređiva-

nju čašćenja Marije glavna stvar nisu herojske kreposti kojima se netko približio Kristu, nego jedincato tjelesno-duhovno i milosno jedinstvo s Kristom prisutno u Marijinu bogomajčinstvu. Polazna točka štovanja Marije nije kao kod drugih svetaca njezina osoba i lik, nego njezina zadaća i položaj unutar povijesti spasenja. No, da se ne bi zamijenilo štovanje Marije sa štovanjem Boga, naš autor jasno ističe da Mariji kao i drugim svecima pripada samo relativni kult, tj. štovanje odnosa koje se odnosi na Boga, jer u svecima štujemo Boga.

U poglavlju *Biblijske naznake štovanja* Scheffczyk vidi ishodište štovanja Marije u anđelovu pozdravu te dalje u Elizabetinu obraćanju Mariji: „Blagoslovljena ti među ženama... Blažena ti što povjerova.“ Obrise ovoga štovanja naš autor pronalazi i na drugim biblijskim mjestima gdje se spominje Majka Isusova, da bi u drugome poglavlju povijesnim slijedom predstavio klice štovanja Marije koje su dobile jasan zamah nakon sabora u Efezu. U to vrijeme pišu se i izgovaraju marijanske propovijedi i nagovori koji doprinose Marijinu čašćenju osobito na Istoku, dok kršćanski Zapad pokazuje veću suzdržanost i umjerenost u jezičnim izričajima. Pokušaji iskazivanja štovanja Mariji koncem srednjeg vijeka djelom pokazuju i svojevrsna pretje-

rivanja. Drugi vatikanski sabor je, naspram nekih zahtjeva za posebnim dokumentom o Mariji, temu Marije uvrstio u Dogmatsku konstituciju o Crkvi *Lumen gentium* s nakanom da se ojača crkveno-tip-ski, a time i spasenjsko-povijesni položaj Majke Božje oslobađajući Marijin lik svakog spasenjsko-individualističkog izoliranja.

Scheffczyk skreće pozornost na bit i unutarnju strukturu nekih oblika marijanske pobožnosti kao što su molitve Zdravo, Marijo, *Angelus*, molitva krunice, marijanske litanije ta na koncu ukazanja kao oblik pobožnosti prema Mariji koje promatra kao izražajne oblike vjere u Mariju. Iznimno je važna i posveta Mariji kao nutarnji stav što ovaj njemački teolog tematizira pojašnjavajući da je posveta Mariji prosna molitva upućena Mariji koju se izriče u korist određene stvari ili osobe. Ni ovdje Scheffczyk ne zaboravlja naglasiti ispravan odnos mariologije i kristologije upućujući na to da je svaka molitva i posveta upućena Mariji kao zagovornici i pomoćnici kod njezina Sina. Uz osobnu posvetu Mariji, važan je ambijent u štovanju Marije liturgija jer u njoj susrećemo teološke momente koje ne nalazimo u izvanlitur-gijskom štovanju Majke Božje. Liturgija u cjelini uprisutnjuje na sakramentalan način otajstva spasenja te naglašava da su posrijedi događaji. Jednako tako liturgija

čini i s obzirom na Marijina otajstva. Tako npr. slavljenje Marijina Bezgrešnog začeca nije usmjeren na velike ideje, nego na Božja djela spasenja učinjena u čovjeku zbog otkupljenja ljudi. Nauk o Mariji i pobožnost Mariji povezani su i s ekumenizmom. Ako je Marija Majka Crkve, i ako stoji u njoj kao uzor i dovršen lik, onda se taj njezin položaj mora očitovati i u ekumenskoj nakani. U tom kontekstu u zadnjem poglavlju trećega dijela obrazlaže *Katoličko štovanje Marije i evangeličko hvaljenje Marije* te tako još jednom upućuje i na važnost ekumenske dimenzije svoje studije.

U četvrtom dijelu pod naslovom *Fatimska poruka mira* Scheffczyk tematizira, od sredine 19. stoljeća, sve učestalija Marijina ukazanja. Ovdje ih on promatra kritički te upozorava na njihovu važnost za vjeru. Ta su ukazanja znakovi nade u vremenu krize. Tako i Marijina ukazanja u Fatimi očituju posebna svojstva, važna za život vjere i štovanje Marije. Sadržaj poruka Marijinih ukazanja u Fatimi obilježen je, prema našem autoru, doktrinarnom širinom od koje bi se moglo načiniti malu sumu vjere. U tom kontekstu Scheffczyk promatra i poruke Marijinih ukazanja u Fatimi onako kako ih se sjeća s. Lucija te uviđa u njima bogatstvo sadržaja i misli važnih za očuvanje vjere u našem svijetu u kojemu su dovedeni u pi-

tanje Božje veličanstvo, shvaćanje grijeha, smisao za žrtvu, pokoru i patnju, te upozorenje na vječnu propast. Na tome tragu posebno je dojmljivo kako ovaj njemački teolog i kardinal tumači važnost zadovoljštine koju moderni čovjek nažalost više ne shvaća kao djelo kojim je Bog otkupio čovjeka, nego Kristov križ i patnju gleda samo kao znakove Isusova solidariziranja s čovječanstvom, čime žrtva i patnja kao zadovoljština za mnoge grijeha i zalog novog odnosa čovjeka i Boga gube svoj smisao. Fatimska poruka upravlja kršćaninov pogled na Isusa Krista jer se u prihvaćanju zadovoljštine fatimskih vidjelaca zrcali da je ona moguća jedino nadovezivanjem na patnju Isusa Krista kojom daje zadovoljštinu za grijeha. Samo zato što je Krist jednom zasvaga učinio zadovoljštinu, mogu i vjernici tom Kristovom snagom otkupljenja uzeti udjela u davanju zadovoljštine te tako plod Kristove zadovoljštine posredovati drugima. Time se otvara i pitanje sudjelovanja u spasu svijeta kroz molitve i žrtve za druge, pri čemu snaga i mjera milosti koju Bog udjeljuje po nečijoj molitvi ostaje unutar otajstva Božje volje o rasporedbi milosti te nije dostupna našem mišljenju. Stavljajući u fokus ove teološke teme, Scheffczyk želi pokazati kako Fatimska poruka u svojoj srži sadržava bitne istine naše vjere. Ona je u svojoj biti

poruka otkupljenja, ona je *kratko evanđelje* jer govori o Kristovoj pobjedničkoj snazi.

U zadnjim poglavljima četvrtoga dijela svoje studije o Mariji Scheffczyk promatra događaje u Fatimi kao poziv na štovanje Marijina Srca. Autor ukazuje na različite oblike štovanja Marijna Bezgrešnoga Srca koje će, prema svjedočanstvu fatimskih vidjelaca, na koncu pobijediti. Obrise Fatimske poruke Scheffczyk vidi, što je jako važno za ispravno razumijevanje ukazanja, u punom sjaju u kontekstu proročkog značenja. Tu poruku Marija priopćava djeci, a to nije slučajno budući da se u Crkvi od najstarijih vremena Mariju držalo proročicom te ju se priznaje Kraljicom proroka. Fatimska poruka pripada proroštvima koja se i nakon opadanja biblijskog proroštva dalje događaju u Crkvi te koja joj se ustrajno daruju kao karizme. U Fatimskoj poruci Marija kao proročica preko djece upravlja pogled na naše vrijeme koje govori potresnim riječima i djelima te pokazuje put za premošćivanje nedaća koje ovo vrijeme nosi sa sobom.

Na koncu možemo biti radozni i zahvalni što uz mnoge marijanske i mariološke studije na našem jeziku imamo i ovu vrijednu studiju. U njoj je Leo Scheffczyk jasno i nedvosmisleno ocrtao sve ono bitno o Mariji, od biblijskih temelja, predaje, pobožnosti, pa

sve do Marijinih ukazanja i teološkog tumačenja poruka tih ukazanja te pokazuje da Djevica Marija pripada srcu katoličke teologije. Posebno je dragocjeno njegovo čitanje Fatimskih poruka, čiju smo stotu obljetnicu ukazanja slavili 2017. godine kada je ova knjiga i ugledala svjetlo dana na hrvatskom jeziku. Nema sumnje da će ova studija biti iznimno dragocjena polazna točka za proučavanje mariologije i marijanske pobožnosti te da će doprinijeti produbljivanju vjerničkog razmatranja naše i Kristove Majke, a to znači i dublje poniranje u otajstvo Krista i njegove Crkve.

Hrvoje KALEM

KNJIGA O BIBLIJSKIM MJESTIMA I PORUCI KOJU NOSE

Božo LUJIĆ, *Tragovima biblijskih prostora i događaja: Biblijsko-teološki i povijesno-arheološki uvidi i poruke* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2016.), 442 str.

Godine 2016. iz tiska je izašla knjiga profesora Bože Lujica u izdanju Kršćanske sadašnjosti u Zagrebu naslovljena *Tragovima biblijskih prostora i događaja: Biblijsko-teološki i povijesno-arheološki uvidi i poruke*. Knjiga govori o Svetoj Zemlji i radi se u neku